

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

3-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-3

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-3

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№SI-3 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2024-SI-3>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабирова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01–Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурад Мансур Бобомурадovich
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02–Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдугани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)

22.00.03–Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решают задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счет внедрения достижений научных исследований ученых и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Толипов Файзулла Саидович
кандидат исторических наук, доцент (Узбекистан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қозоқов Собиржон Зокиржонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Sodiqova Shohida RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING KEKSALAR UCHUN IMKONIYATLARI VA XAVFLARI.....	9
2. Karimov Bobir FASILITATIV LIDERLIK – BOSHQARUVDA DEMOKRATIK JARAYONLARNI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA.....	18
3. Алексеева Виктория ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ МОЛОДЕЖЬЮ СОЦИАЛЬНЫХ ЛИФТОВ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ.....	26
4. Якубов Ильдар СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ УПРАВЛЕНИЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ.....	38
5. Ахмедов Нодир ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В УЗБЕКИСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ ФЕЙКОВЫХ НОВОСТЕЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ БОРЬБЫ.....	45
6. Abduraxmonova Manzuraxon, Sultonova Nazokatxon KVADROBERLAR SUBMADANIYATI – DEVIANT XULQ-ATVOR SIFATIDA.....	53
7. Alikariyeva A’loxon TA’LIM SIFATI MENEJMENTI TIZIMINI JORIY ETISH MUAMMOLARI.....	59
8. Berdimuratova Alima, Kamalova Khatira, Baymurzaev Azamat GLOBALLASIW DÁWIRINDE QARAQALPAQSTANLÍ JASLARDIŃ QÁDIRIYATLARĜA BAĜDARLANGANLÍĜI MÁSELELERI.....	67
9. Mirzaxmedov Xurshid SOTSIAL TRANSFORMATSIYA: YOSHLAR.....	81
10. Zaretdinova Nesibeli, Hakimniyazova Mavluda MEHNAT MIGRATSIYASINING DEMOGRAFIYAGA TA’SIRI.....	89
11. Mo‘minov Zokirjon IJTIMOIY MOBILLIK TURLARI: VERTIKAL VA GORIZONTAL IJTIMOiy MOBILLIK HAQIDA TUSHUNCHA.....	96
12. Узакова Зарина ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ЭТАП ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА ДЕТЕЙ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ.....	103
13. Alimuxamedova Nodira «MILLAT» HODISASINI TUSHUNISHDA ILMIIY-NAZARIY YONDASHUVLAR.....	110
14. Radjabova Aziza GLOBAL GEOSIYOSIY VA GEOIQTISODIY O‘ZGARISHLAR VA ULARNING MINTAQAVIY XAVFSIZLIKNI TA’MINLASH, NIZOLARNING OLDINI OLISHGA TA’SIRI.....	117

15. Dulanbayeva Oygul ZAMONAVIY JAMIYAT SHAROITIDA DIN VA IQTISODIY INSTITUTLARNING O'ZARO ALOQADORLIGI.....	123
16. Bekmurodov Xusan “MAHALLA YETTILIGI” – JAMIYATDA IJTIMOIIY MUNOSABATLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING YANGI MEXANIZMI SIFATIDA (SOTSIOLOGIK TAHLIL).....	129
17. Samadov Shohzod FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING IJTIMOIIY TRANSFORMATSIYASIGA DOIR QARASHLAR (SOTSIOLOGIK TAHLIL ASOSIDA).....	135
18. Мирзаева Шахноза НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН: ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА.....	142
19. Mirjavxarova Farida TRANSFORMATSION JAMIYATDA HARBIYLIK KASBI: ORIENTATSIYA VA DEFORMATSIYA (KASBIY BUZILISH) SABABLARI, OMILLARI VA UNING NAMOYON BO'LISHI.....	148
20. Xaytboev Boburjon INSON, FAN VA TEXNIKA TUSHUNCHALARI – FALSAFIY TADQIQOD OBYEKTI SIFATIDA.....	155
21. Xo'jamqulov Adham YANGI O'ZBEKISTONNING YOSHLARGA DOIR SIYOSATI: YOSHLAR IJTIMOIIY KAPITALINI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA.....	162
22. Qobilov Uchqun DAVLAT BOSHQARUVINI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA DAVLAT XIZMATCHILARINING KASBIY KOMILLIGINI SHAKLLANTIRISH.....	169
23. A'zamova Kumush INSON QADRINI YUKSALTIRISHDA IJTIMOIIY DAVLAT MEXANIZMLARINING REGULYATIV FUNKSIYASINI RIVOJLANTIRISH.....	176
24. Tajieva Dilnoz YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI VA MAVQEI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	183
25. Xaydarova Javohira RAHBAR AYOLLARNING BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI.....	189
26. Каюмова Райхона МАХАЛЛЯ В УЗБЕКИСТАНЕ: ИСТОРИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ И СОВРЕМЕННОЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ.....	198

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Mirjavxarova Farida,

O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari

Akademiyasining mustaqil izlanuvchisi

e-mail: farihon72@mail.ru

TRANSFORMATSION JAMIYATDA HARBIYLIK KASBI: ORIENTATSIYA VA DEFORMATSIYA (KASBIY BUZILISH) SABABLARI, OMILLARI VA UNING NAMOYON BO'LISHI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14654630>

ANNOTATSIYA

Har bir soha foliyatida bo'lgani kabi harbiy xizmatchi shaxsi va uning faoliyatida ham o'ziga yarasha kamchilik va kasbiy buzilishlari uchrab turadi. Bunday jarayonlarni ilmiy tadqiq etish, salbiy oqibatlarini oldini olish bugungi fanimizning dolzarb masalalaridan biridir. Maqolada transformatsion jamiyatda harbiylik kasbining orientatsiyasi, insonning harbiy xizmatga bo'lgan qiziqishi, faoliyati ifodalangan. Harbiylik kasbini tanlash, xizmat qilish, harbiylik sohasida profesional rivojlanishni hamda harbiy xizmatchilardagi kasbiy buzilishning pedagogik-psixologik jihatlari to'g'risida fikr yuritiladi. Kasbiy buzilishning yuzaga kelish sabablari, omillari va uning namoyon bo'lishini yoritishga harakat qilingan. Harbiy xizmatchilar kasbiy buzilishining yuzaga kelishiga xizmatda ko'p yillar bo'lishi, ish joyidagi muhit va boshqa sabablar to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy orientatsiya, harbiy madaniyat, harbiy-kasbiy faoliyat, harbiy sotsiologiya, harbiy-sotsiologik tadqiqotlar, jamiyat-davlat-armiya, "ruhiyat indeksi", harbiy xizmatchi, deformatsiya, buzilish, omillar, kasb psixologiyasi, progress, regress, xarakter, temperament.

Мирджавхарова Фариди,

Независимый исследователь Академии

Вооружённых Сил Республики Узбекистан

e-mail: farihon72@mail.ru

ВОЕННАЯ ПРОФЕССИЯ В ТРАНСФОРМИРУЮЩЕМСЯ ОБЩЕСТВЕ: ПРИЧИНЫ, ФАКТОРЫ ОРИЕНТАЦИИ И ДЕФОРМАЦИИ (ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАССТРОЙСТВА) И ЕГО ПРОЯВЛЕНИЕ

АННОТАЦИЯ

Как и в любой сфере деятельности, личность военнослужащего и его деятельность также имеют свои недостатки и профессиональные расстройства. Научное исследование таких процессов и предотвращение негативных последствий является одной из актуальных задач современной науки. В статье описывается ориентация военной профессии в

трансформационном обществе, заинтересованность и активность человека на военной службе. Рассмотрены выбор военной профессии, службы, профессиональное развитие в военной сфере, педагогико-психологические аспекты профессиональных нарушений у военнослужащих. Сделана попытка выяснить причины, факторы и проявления профессиональных расстройств. Рассмотрены многолетний стаж, условия труда и другие причины возникновения профессиональных проступков военнослужащих.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, военная культура, военно-профессиональная деятельность, военная социология, военно-социологические исследования, общество-государство-армия, «психологический индекс», военнослужащий, деформация, разлад, факторы, профессиональная психология, прогресс, регресс, характер, темперамент.

Mirjavkharova Farida,
Independent researcher at the Academy
of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan
e-mail: farihon72@mail.ru

MILITARY PROFESSION IN A TRANSFORMING SOCIETY: CAUSES, FACTORS AND MANIFESTATION OF ORIENTATION AND DEFORMATION (PROFESSIONAL DISORDERS)

ABSTRACT

As in any field of activity, the personality of a serviceman and his activities also have their drawbacks and professional violations. The scientific study of such processes and the prevention of negative consequences is one of the urgent tasks of modern science. The article describes the orientation of the military profession in a transformation society, the interest and activity of a person in military service. The choice of a military profession, service, professional development in the military sphere, pedagogical and psychological aspects of professional violations in military personnel are considered. An attempt was made to find out the causes, factors and manifestations of professional disorders. Long-term experience, working conditions and other causes of professional misconduct of military personnel are considered.

Key words: professional orientation, military culture, military-professional activity, military sociology, military-sociological research, society-state-army, "psychological index", serviceman, deformation, discord, factors, professional psychology, progress, regression, character, temperament.

KIRISH

Mamlakatimiz hayotini modernizatsiyalash jarayonida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar va ular negizida kechayotgan ijtimoiy taraqqiyot hodisasi o'z vaqtida, o'ziga xos yondoshuv hamda sa'yi-xarakterlar natijasidir. Mazkur jarayonlarning qonuniyatini esa sotsiologiya fani ham nazariy, ham amaliy tadqiq etish salohiyatiga egadir. Globallashayotgan dunyoda o'z o'rnini topib borayotgan mustaqil O'zbekiston Qurolli Kuchlari shaxsiy tarkibining sifatli jamlanishi ehtiyojlari ushbu omillarni o'rganilishini talab etadi. O'ziga xos ijtimoiy tashkilot bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari ham jamiyatimizning ajralmas bo'lagi sifatida bundan istisno emas [1].

Har qanday kasb egalarida bir kasbda uzoq yillar ishlashi oqibatida kasbiy buzilish, zerikish yuzaga keladi, eng asosiysi, bunday buzilish kasbning mohiyati bilan bog'liq bo'lsa, boshqa tomondan esa kasb egasining individual o'ziga xosligi, xarakteri, dunyoqarashi, atrof-muhitning unga ta'siriga, yoshiga, jinsiga, ish joyining joylashgan joyiga, oilasiga, ustoz-shogird munosabatlariga va boshqa omillarga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Harbiy xizmatchilardagi kasbiy buzilish deganda nimani tushunishimiz mumkin, bunga turli ta'riflar bor, lekin fanda uning lo'nda mazmuni, bizningcha, quyidagicha: "Harbiy xizmatchining kasbiy faoliyatidagi salbiy o'zgarishdir". Salbiylikning yuzaga kelishiga sabab bo'luvchi bir qancha omillar bor, bunga biz yuqorida qisman to'xtalib o'tdik, lekin bunday omillar geografiyasini yanada kengaytirishimiz mumkin, kasbning mohiyatidan kelib chiqib kasbiy buzilishining natijasini biz harbiy xizmatchining kasbiy vazifalarini

bajarishlaridagi salbiylikda ko'rishimiz mumkin bo'lsa, boshqa tomondan esa harbiy xizmat jarayonidagi ijtimoiy munosabatlarda ham ko'rinadi.

METODOLOGIYA

O'zbekiston davlatchiligi harbiy soha tarixida O'zbekiston o'z davlat mustaqilligini tiklagan istiqlol davri alohida o'rin egallaydi. O'zbekistonda qariyb 130 yillik mustamlakachilik tuzumiga barham berilib, mustaqil davlatchilik tiklanishi bilan mamlakat harbiy tarixida mutlaqo yangi davr boshlandi. O'z mustaqil taraqqiyot yo'lini tanlab olgan xalqimiz osoyishtaligi, tinch taraqqiyotini ta'minlash, bepoyon vatanimiz sarhadlarini qo'riqlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlariga asos solindi.

Eng avvalo, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarini shakllantirishning huquqiy asoslarini yaratishga kirishildi. Bunda Qurolli Kuchlar faoliyatidagi muhim masalalardan biri – bu yoshlarni harbiy xizmatga jalb etish masalasi bo'lib, bu borada ham yangi tartiblar ishlab chiqildi va amalga kiritildi [2]. Ma'lumki, umumiy harbiy majburiyat fuqarolarning O'zbekiston Respublikasini himoya qilishga majburiy harbiy tayyorgarligidan iborat bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safini butlash va ularning rezervini tayyorlashni ta'minlash maqsadida joriy etiladi. Umumiy harbiy majburiyat o'z ichiga fuqarolarni harbiy xizmatga tayyorlash, harbiy xizmatga chaqirish (kirish), chaqiruv yoki shartnoma bo'yicha harbiy xizmat o'tash, rezervdagi xizmat va muqobil xizmat o'tash, harbiy ro'yhatdan o'tish qoidalariga rioya etish, favqulodda vaziyatlarda yoki O'zbekiston Respublikasiga qarshi harbiy tajovvuz sodir etilganida aholini muhofaza etish chora-tadbirlarini qamrab oladi [3].

ASOSIY QISM

Ma'lumki, har qanday jamiyatning ravnaqi, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy barqarorligi uning fuqarolarining aqliy va ahloqiy salohiyatini yuksak darajada rivojlanganligiga, taraqqiy etayotgan jamiyatning har bir bo'g'iniga moslasha olishiga bog'liq. Zero, jamiyatimizning ma'naviy yangilanishida, ijtimoiy yo'naltirilgan jamiyatni shakllantirishda jahon hamjamiyatiga qo'shilishini ta'minlaydigan demokratik huquqiy davlat qurishda kadrlar milliy masalasi ustuvor mezon sifatida muhim rol o'ynaydi. Inson uning har tomonlama kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o'zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va xarakatlantiruvchi kuchi ekanligi hammamizga ma'lum [4]. Mana shu ma'noda bugungi o'ta murakkab sharoitida har tomonlama kamol topgan, jamiyat hayotiga moslashgan ta'lim-tarbiyani ongli ravishda qabul qila oladigan davlat, jamiyat va oila oldida yuksak javobgarlikni his qila oladigan fuqarolarni, shu bilan bir qatorda, harbiy xizmatchilarni tarbiyalash sohasini tubdan isloh qilish lozim. Chunki, kelajagimiz egalari bo'lgan yoshlarga ta'lim berish ularni o'qitish bilan bog'liq ayrim muammolar bugungi kunda kishini o'ylantirib qo'yayotgani tabiiy.

Binobarin, zamonaviy shiddatkor jamiyat esa yetuk bilimdon mutaxassislariga muhtoj bo'lib boraveradi. Eng muhimi shuni anglab yetishimiz kerakki, kasbiy yondoshuv masalasini hal etmas ekanmiz, sa'i-xarakatlarimiz kutilgan natijalarni berishi kiyin kechadi. Aytish mumkinki, barkamol insonning shakllanishi uning munosib kasbni egallashi jamiyat taraqqiyoti uchun o'z hissasini qo'shib yashashi va shu orqali jamiyatda o'zligini namoyon etishi, ya'ni shaxsning kamol topishi nazarga olinadi. Keng ma'noda kasbiy shakllanish, deganda insonning o'z aqliy qobiliyatlari jismoniy imkoniyatlari u yoki bu sohaga bo'lgan layoqatlari, malakali mutaxassis bo'lib yetishishi tushuniladi.

Qurolli Kuchlarimiz safida ongli, har tomonlama yetuk tayyorgarlikka, zamonaviy harbiy saboqlardan aniq bilimga ega, ijtimoiy motivi kuchli ifodalangan harbiy xizmatchilarning bo'lishi harbiy qurilish sohasida olib borilayotgan islohotlarning asosiy talablaridan biridir. Keyingi yillarda "Xalq va armiya – bir tanu bir jondir" degan ezgu tamoyil asosida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Hozirgi vaqtda butun jamiyatimizda, jumladan, Qurolli Kuchlarimiz tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlarda «Inson qadri uchun» degan muhim tamoyil markaziy o'ringa qo'yilayotgani yaxshi ma'lum. Bu ishning amalga oshirilishi zamonaviy harbiy xizmatchilarning optimal ijtimoiy qiyofasini shakllantirish lozimligini ham bildiradi. Qurolli kuchlar harbiy xizmatchilarining ijtimoiy qiyofasi xususiyatlarini tadqiq etish sotsiologiyaning ham vazifasi hisoblanadi. Chunki, Qurolli

Kuchlar jamiyatning bir bo‘lagidir. Armiya jamiyat xavfsizligini ta’minlash borasida muhim o‘rinni egallaydi [5].

Harbiy xizmatchilar kasbiy orientatsiyasiga ta’sir ko‘rsatuvchi shart-sharoitlar va omillar sifatida mulohaza qilishdan avval ushbu yo‘nalish bo‘yicha xorijiy davlat vakili bo‘lgan Fransiya harbiy attashesi podpolkovnik Jan-Mari Xoltsingerning “Dunyo xaritasiga qaraydigan bo‘lsak, O‘zbekiston Afg‘oniston bilan chegaradosh. Ushbu davlatning shimoliga to‘g‘ri keladigan ayrim xududlarda terrorchi kuchlar harakatlari kuzatilmoqda. Shuning uchun, O‘zbekiston Qurolli Kuchlari har doim terrorizmga qarshi kurashishga qobiliyatli bo‘lishi kerak. Bu nafaqat O‘zbekiston, balki butun dunyo uchun muhim”, deya harbiy xizmatchilar hamisha sergak va hushyor bo‘lishi lozimligini aytib o‘tganligini eslaymiz.

Keyingi yillarda amalga oshirgan tub islohotlarimiz tufayli tarixan qisqa davrda O‘zbekiston Respublikasi suvereniteti va hududiy yaxlitligini, sarhadlarimiz daxlsizligini ishonchli himoya qilishga qodir bo‘lgan, tezkor va ixcham milliy armiyani tashkil etilishiga erishilmoqda. Ana shunday buyuk tarixiy jarayonda xalqimizning harbiy sohadagi boy merosiga tayanib, Jaloliddin Manguberdi, Sohibqiron Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi buyuk sarkarda bobolarimizning jangovar an‘analarini munosib davom ettirib kelayotgan, jismoniy va ma’naviy yetuk, zamonaviy bilim, qurol-yarog‘ va texnikalarni puxta egallagan, davlat va xalq manfaatlarini uchun har qanday sinov va mashaqqatlarni yengib o‘tishga tayyor bo‘lgan harbiylarimiz doimo faol ishtirok etib kelayotganlari har qanday yuksak e’tirofga munosibdir.

Bugungi globallashtirish va keskin raqobat davri, dunyoning turli burchaklarida, jumladan, mintaqamizda yuz berayotgan qurolli mojaro va qarama-qarshiliklar, yangi tahdid va xatarlar oldimizga kechiktirib bo‘lmaydigan dolzarb vazifalarni qo‘ymoqda. Ana shunday g‘oyat mas’uliyatli vaziyatda mamlakatimizda tinchlik va osoyishtalikni, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini kafolatlash va himoya qilishda Qurolli Kuchlarimiz, xavfsizlik va huquqni muhofaza qiluvchi idoralarning o‘rni va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bu haqiqatni hisobga olgan holda, mamlakatimiz mudofaa salohiyatini yanada mustahkamlash va Qurolli Kuchlarimiz qudratini oshirish Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining ustuvor yo‘nalishlaridan biri etib belgilandi. Harbiy xizmatchilar, ayniqsa, komandirlar tarkibining professional tayyorgarligini oshirish, ularning zamonaviy qiyofasini shakllantirish milliy armiyani yanada rivojlantirishning eng muhim sharti bo‘lib qolmoqda.

Jahon axborot makonida keskin kurash ketayotgan hozirgi vaziyatda muhim Qurolli Kuchlarning axborot xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish ham davr talabidir. Globallashtirayotgan dunyoda o‘z o‘rnini topib borayotgan mustaqil O‘zbekiston Qurolli Kuchlari shaxsiy tarkibining sifatli jamlanishi ehtiyojlari ushbu omillarni o‘rganilishini talab etadi.

Har bir soha foydalanishida bo‘lgani kabi harbiy xizmatchi shaxsi va uning faoliyatida ham o‘ziga yarasha kamchilik va kasbiy buzilishlari uchrab turadi. Bunday jarayonlarni ilmiy tadqiq etish, salbiy oqibatlarini oldini olish bugungi fanimizning dolzarb masalalaridan biri. Uning ayrim sabablari va omillariga to‘htalib o‘tamiz:

Kasbiy buzilish (deformatsiya)ning harbiy xizmatchilarda namoyon bo‘lishi ochiq yoki yopiq holatda namoyon bo‘ladi, ya’ni ochiq holat harbiy xizmatchilarning xizmat jarayonidagi xatti-harakatlarida, ijtimoiy-huquqiy munosabatlarida, eng asosiysi, xizmatga munosabatlarining natijalarida ko‘rinadi. Yopiq holatda kasbiy deformatsiyaning namoyon bo‘lishi, eng avvalo, ijtimoiy-huquqiy, kasbiy munosabatlarga kirishishda namoyon bo‘lishi bilan birga, qo‘yilgan vazifalarni bajarishdagi xatti-harakatlarida ham namoyon bo‘lib boradi. Ko‘pgina pedagogika, psixologiya sohasidagi tadqiqotchilarning [6] izlanishlarida kasbiy deformatsiyani quyidagi omillarga bo‘lib o‘rganishga harakat qilishgan:

a) obyektiv omillar, bunga ish joyidagi, jamiyatdagi o‘zgarishlar bilan bog‘liq bo‘lgan jarayonlar;

b) subyektiv omillarga harbiy xizmatchini shaxs sifatida o‘ziga xos xarakteri, temperamenti;

v) xizmat vaqtida bajarayotgan vazifasining mohiyatidan kelib chiqadi va uning harbiy xizmatchi ruhiyatiga ta’siri, ba’zida xizmatni o‘zi xohlab tanlamaganligi ham ta’sirini ko‘rsatadi.

Buning natijasida doimo o'zining faoliyatidan qoniqmaslik hissi yuzaga keladi. Bu esa, o'z navbatida, albatta, kasbiy buzilishga [7] olib keladi. Kasbiy buzilishning xavfli tomoni shundaki, ushbu jarayon ba'zi bir harbiy xizmatchilarning shaxsiy hayotiga, oilasiga ham kirib boradi. Natijada, oilalarning parokandaligiga sabab bo'lishi mumkin.

Kasbiy deformatsiyaning harbiy xizmatchilarda yuzaga kelishiga eng avvalo, kasbiy faoliyatga moslasha olmaslik yoki o'ta sekin moslashish ham sabab bo'lishi mumkin ekanligini harbiy xizmatchilar bilan bo'lgan bevosita va bilvosita suhbatlarda bildik. Kasbiy deformatsiyaning yuzaga kelishi harbiy xizmatchilarning kasbiy fikrlashida ham o'zgarishlar mavjudligini biz ularning faoliyatini bevosita kuzatishlarimiz natijasida ko'rdik.

Kasbiy deformatsiyaning yuzaga kelganligini biz quyidagi psixologik xatti-harakatlarida ko'ramiz, ya'ni asab jarayonidagi rigidlikda [8], axloqidagi qo'pollikda, kasbiy motivatsiyaning torligida, axloqidagi buzilishlarda, aqliy rivojlanishidagi ba'zi bir deyarli sezilmaydigan xatti-harakatlarida, eng asosiylaridan biri tanqidni ko'tara olmasligida, tanqidni to'g'ri tushunmasligida, qabul qilmasligida. Kasbiy deformatsiyaning yuzaga kelishiga har bir kasbning o'ziga xosligining va mohiyatining ta'siri bor. Eng asosiysi, ko'p hollarda ish vaqti, kun tartibi belgilanmaganligi, lekin unga doimo ham rioya qilishning imkoni yo'q, chunki bunga jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning ta'siri katta. Psixologik va fizologik yuklamasining haddan tashqari ortiqchaligi – bu esa dam olishni buzilishiga olib keladi va bu tabiiydir.

Favquloddagi holatlarning dam-badam bo'lib turishi, turli siyosiy-ijtimoiy tadbirlarga jalb qilinishi harbiy xizmatchilar uchun oddiy holdek tuyuladi. Lekin, uning baribir inson ruhiyatiga ta'siri bo'lishini amaliy-kasbiy faoliyat ko'rsatmoqda. Ayniqsa, turli ijtimoiy tadbirlarga jalb qilinishida yuz beradigan har xil vaziyatlarni va vaziyat nima bilan tugashini bilmaslik ham harbiy xizmatchilarning asta-sekinlik bilan kasbiy buzilishiga o'z hissasini, ta'sirini ko'rsatib boradi. Demak, bir qancha kasbiy, kerak bo'lsa, shaxsiy, oilaviy salbiy omillarning ta'siri shaxsiy kasbiy deformatsiyaning yuzaga kelishiga zamin yaratadi. Undan tashqari, kerak bo'lsa, boshliqning rahbarlikdagi nokompetentligi ham harbiy xizmatchining xizmatga bo'lgan munosabatini sovutadi, xizmatga sovuqqonlik bilan qarash esa javobgarlikdan tashqari harbiy xizmatchida kasbiy deformatsiyaga olib keladi, agar ularda yetarli darajada psixologik, axloqiy iroda shakllanmagan bo'lsa.

Biz bilamizki, xizmat faoliyati harbiy xizmatchilarni tarbiyalaydi, shakllantiradi, eng asosiysi, professional bo'lib yetishishiga xizmat qiladi, lekin xizmat faoliyati har dam ham bunday holatni yuzaga keltirmaydi balki bir xizmat turi bo'yicha bir joyda ko'p yil xizmat qilishi harbiy xizmatchida kasbiy deformatsiyani yuzaga keltiradi. Kasbiy deformatsiyani nimalarda, qaysi xatti-harakatlarda ko'rishimiz mumkin.

Masalan, xizmatdoshlarini o'zining qilib olishlarida. Bunda subordinatsiya yo'qolgan bo'ladi. Boshliq bilan qo'lostidagilar o'rtasida harbiy xizmatchi boshliq bo'libdiki, qo'lidagi, imkoniyatidagi barcha narsalardan iloji boricha foydalanib qolishga harakat qilishadi, bu ham deformatsiyaning bir ko'rinishi hisoblanadi. Harbiy xizmatchilarning kasbiy buzilishi bu nafaqat atrof-muhitga bog'liq, shuningdek, harbiy xizmatchining individual o'ziga xosligiga, irodasiga ham ko'p jihatdan bog'liq hisoblanadi. Buni ko'p yillar harbiy sohada xizmat olib borgan va kasbiy deformatsiya qo'pol ko'rinishda namoyon bo'lmagan ofitserlar bilan bevosita suhbatimizda va ularning xizmat faoliyatini kuzatishimizdan ma'lum bo'ldi. Kasbiy deformatsiya hamma harbiy xizmatchilarda ozmi, ko'pmi bor bo'lishi mumkin, lekin deformatsiyaning namoyon bo'lishi turlicha, ochiq namoyon bo'lishi mumkin yoki yopiq namoyon xarakterga ega bo'lib, ular bilintirmaslikka harakat qilishi mumkin va bu tabiiydir.

Harbiy xizmatchilardagi kasbiy buzilishni bu progress va regress nuqtai nazardan qarashimiz ham mumkin ekan. Regress nuqtai nazardan deyilganda, harbiy xizmatchi kasbiy faoliyati davrida haddan tashqari xizmat bilan bog'liq bo'lgan xatti-harakatlarni bo'rttirib, oshirib, ko'pirtirib ko'rsatishga harakat qiladi va bu xatti-harakatlar oilasiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi, oiladagilar bilan ham harbiy xizmatchilarga qilgan kasbiy muomalasini qilishga harakat qiladi, o'zi bu xatti-harakatlarining natijalarini keyinroq tushunadi. Regressivda harbiy xizmatchi kasbiy faoliyatga moslashishi qiyin, progressivda esa xizmatda o'sish, ijobiylik yuzaga keladi va bu regressivning aksi

hisoblanadi. Kasbiy faoliyatidagi harbiy qadriyatlarini qadrlaydi, kasbiy ko'nikmalarning hosil bo'lishi tez, kasbiy tajribalarni maksimal darajada keng qamrovli o'zlashtiradi. Kasbiy deformatsiyaning yana bir salbiy tomoni shundan iboratki, harbiy xizmatchida shakllanib bo'lgan kasbiy sifatlarni ham buzib yuborishga qodir. Harbiy xizmatchilardagi kasbiy buzilishni quyidagi holatlarida ko'rishimiz mumkin, ya'ni:

- 1) jismoniy holatidagi o'zgarishlarda;
- 2) xizmat jarayonidagi shaxsiy, kasbiy munosabatlarida;
- 3) xizmat vaqtidagi ruhiy zo'riqishlarida;
- 4) kasb sohasidagi kasallanishida;
- 5) kasbiy muomalasida ko'rinadi;
- 6) o'zini xizmat faoliyatidan doimo qoniqmaslik;
- 7) kasbiy xizmat sirini saqlay olmaslik;
- 8) xizmat faoliyatini olib borishini asosiy vazifa, deb qaramaslik holatlarida ko'rinadi.

Harbiy xizmat bu davlat xizmati hisoblanadi shuning uchun xatti-harakatlarida kasbiy buzilish boshlandimi, sezildimi, demak, bunday harbiy xizmatchini tibbiy ko'rikka yoki ruhiy ko'rikka yuborish masalasi ko'rilishi kerak, aks holda bunday harbiy xizmatchini qurol bilan xizmatga qo'yish masalasi yoki qo'yimaslik masalalari qo'mondonlikning muhokama mavzusiga aylanishi lozim.

Harbiy xizmatchilarning kasbiy xizmat faoliyati turli vaziyatlarda, holatlarda ish kunining tartibga solinmagani, ob-havo tanlamasligi, bayram va dam olish kunlari ham xizmat olib borishlari, bayramdagi va kechasi navbatchilikni olib borishlari va shunga o'xshash omillar kasbiy deformatsiyaning shakllanishiga ham olib keladi.

Harbiy xizmatchilarning kasbiy deformatsiyasini oldini olish bugungi kunda eng dolzarb muammolardan hisoblanadi, masalan, ularni kasbiy faoliyatga tayyorlashda kasbiy orientatsiyaning o'rni va roli alohida ahamiyatga ega, chunki kasbiy yondoshuvi va qiziqishlari harbiy xizmatchilarni turli vaziyatlarga, holatlarga tez moslashishlari va o'zlashtirib olishlarini ta'minlovchi xususiyatdir. Masalan, amaliy mashg'ulotlarning maqsadi va vazifalari ham ruhiy, ham irodaviy fazilatlarini shakllantirishga yo'naltiriladi, ushbu yo'nalishdagi mashg'ulotlar, eng avvalo, jamoaviy va psixologik trening (mashqlar) orqali olib boriladi. Mashqlarda faol bo'lishi va yangi bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llay olish har bir harbiy xizmatchidan xohish, istak talab qiladi. Xohish, istagi yo'q harbiy xizmatchi professional bo'lib shakllana olmaydi va kelajakda professional deformatsiyaga moyilligi ko'proq va oldinroq yuzaga keladi.

XULOSA

Yuqorida aytib o'tilgan kasbiy deformatsiyalarni oldini olish va bunday salbiy holatlarga yo'l qo'yimaslik, ayniqsa harbiy shaxsning ruhida Vatan oldidagi burchni his qilish tuyg'ularini orttirilishiga erishilishi, buning uchun esa unda harbiy vatanparvarlikdan tashqari harbiy hamdo'stlikni, o'z safdoshlariga ishonch ruhini tarbiyalash lozim ekanligini anglash mumkin. Bu tushuncha va ko'nikmalarni ruhlariga singdirish shaxsiy tarkibning jangovarlik ruhini ko'taribgina qolmay ularda ko'tarinki jangovarlik ruhining namoyon bo'lishiga olib keladi.

Demakki, O'zbekiston Respublikasi mustaqilligi, suvereniteti, hududiy yaxlitligini himoya qilish va tinchligini ta'minlash har bir fuqaroning muqaddas burchi hisoblanadi. Ushbu burchni O'zbekiston Respublikasida Qurolli Kuchlar safida xizmat qilayotgan harbiylar o'ziga sharaf, deb bilib, ado etadilar [9].

Harbiy xizmatchilarning kasbiy orientatsiyasi va deformatsiyasini tahlil qilishning nazariy-metodologik asoslarining tahlili quyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi. Birinchidan, harbiy xizmat davri davlat boshqaruvi, qonunchiligi, harbiy san'at masalalariga oid mulohazalarni, sohalarida olib borilgan strategik harakatlar, davlatni qudratli va jamiyatni isloh etishga qaratilganini yodda tutish biz uchun g'oyatda muhimdir. Qurolli Kuchlarni yanada rivojlantirish bo'yicha olib borayotgan ishlar, birinchi navbatda, xalqimizning xavfsizligi, tinchligi va osoyishtaligini ta'minlashga qaratilgan [10]. Ikkinchidan, armiya moddiy jihatdan eng zamonaviy va zarur vositalar bilan ta'minlangan bo'lishi bilan bir qatorda harbiy xizmatchining bugungi zamon talablariga mos ravishda intellektual rivojlanish, konstitutsiyaviy-huquqiy jihatdan himoyalangan bo'lishining muhimligi ijtimoiy o'rganishning dolzarb masalasi atroflicha tushunib olindi. Uchinchidan, shu o'rinda harbiy

xizmatchining harbiycha yondoshuvi, madaniyati nafaqat o'z jamoasida, balki jamiyat faoliyatida ham ijtimoiy qiyofa nufuzini oshirishda ahamiyatli ekanligini ko'rib chiqdik.

Adabiyotlar/ Literatura/ References:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 23.02.2018 йил 140-сон “Ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Қарори. // <https://lex.uz/docs/3571158>.
2. Vazirlar Mahkamasining 6.06.2018 yil 424-son “O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi harbiy xizmatchilarini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi. Qarori.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 12 сентябрдаги ПҚ-4447-сон қарорига 1-илова Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳарбий хизматни ўташ тартиби тўғрисида Низом. // <https://lex.uz/docs>.
4. Vazirlar Mahkamasining 6.06.2018 yil 424-son “O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi harbiy xizmatchilarini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi. Qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Umumharbiy nizomlari. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2016.
6. Шишкова Г.В. Социологические аспекты детерминант профессиональных деформаций [Текст]/Шишкова Г.В.//Вестник Уралского государственного университета путей сообщения. – 2014. №1 (21). – С. 116-122.
7. Жамият ва инновациялар – общества и инновации – Society and innovations. Специал Исс. – 02 (2022) / ИССН 2181 – 1415.
8. Kasbiy buzilish-kasbiy deformatsiya ma’nosida tushuniladi. Rigidlik – “lotin” tilidan olingan bo‘lib qattiq, o‘zgartirish qiyin degan ma’nolarni anglatadi. Психологический словарь под редакцией В.П. Зинченко и Б.Г.Мехеряков. – М., Аст. Астрел. Хранитель, 2004. – С. 366-367.
9. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 9-yanvardagi O‘RQ 458-sonli Qonuni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi” // <https://lex.uz/docs/-3495885>.
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 23.02.2018 йил 140-сон “Ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Қарори. // <https://lex.uz/docs/3571158>.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

3-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-3

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-3

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000